

PAGALBOS VAIKUI YPATUMAI PO JO ATSKYRIMO NUO BIOLOGINĖS ŠEIMOS

Žydra Kuprėnaitė, Jolita Lubienė, Deimantė Dikovičiūtė

Utenos kolegijos Medicinos fakultetas

Raktažodžiai: vaikas, vaiko gerovė, biologinė šeima, vaiko teisių apsaugos sistema, socialinis darbuotojas, atvejo vadybininkas.

Santrauka

Paskutiniu metu vaikų gerovės užtikrinimo problemos yra aktyviai aptariamoms ir analizuojamos Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemoje. Siekiama sukurti tokią vaiko teisių apsaugos sistemą, kuri užtikrintų ir gintų vaiko teises ir teisėtus interesus, tinkamu laiku reaguotų į pažeidimus, operatyviai priimtų sprendimus. Ne visada tėvai gali sudaryti tinkamas sąlygas augantiems vaikams. Vaikas iš tėvų gali būti paimtas dėl tokių priežasčių: vaikas auga nesaugioje aplinkoje, kurioje gali grėsti pavojus jo sveikatai bei gyvybei; vaikas paliktas be priežiūros arba su netinkamais asmenimis; vaiko tėvai (arba vienas turimas) yra dingę; tėvai laikinai, pvz., dėl ligos, negali rūpintis vaiku.

Išvadas

Kai kyla pavojus vaiko gerovei, sveikatai ar gyvybei, jis paimamas iš šeimos, tačiau tikrai nebūtinai atsiduria globos namuose ir yra atiduodamas įvaikinti. Pirmiausia vaikai apgyvendinami giminaičių ar asmenų, susijusių su vaikais artimais ryšiais, šeimose; jeigu tokių asmenų neatsiranda, vaikas apgyvendinamas budinčių globotojų šeimoje.

Iš viso 2019 m. globos centruose dirbo apie 400 darbuotojų, tarp jų – psichologai, globos koordinatoriai bei atestuoti specialistai, vedantys globėjų (rūpintojų), budinčių globotojų, įtėvių, bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojų mokymus. Remiantis 2019 m. gruodžio mėnesio duomenimis, Lietuvoje iš viso tėvų globos yra netekę 7,4 tūkst. vaikų; iš jų apie 1,4 tūkst. nustatyta laikinoji, o apie 6 tūkst. – nuolatinė globa. Pagal turimą statistiką, 4,8 tūkst. vaikų Lietuvoje yra globojama šeimose, 360 vaikų – šeimynose, 1,9 tūkst. – globos institucijose (iš jų apie 500 gyvena bendruomeniniuose globos namuose) ir dar apie 250 vaikų prižiūri budintys globotojai [12].

Galima teigti, kad 2017 m. buvo sisteminių pokyčių vaiko gerovės srityje metai: Lietuvos Respublikos Seimas 2017 m. rugsėjo 28 d. priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymą, kuris įsigaliojo 2018 m. liepos 1 d. Šio įstatymo tikslas – užtikrinti vaiko teisių apsaugą, nustatant vaiko teisių apsaugos sistemos reglamentavimą [1,5].

Pastebėtina, kad nuo 2018 m. liepos 1 d. iki 2019 m. sausio 31 d. Lietuvoje užfiksuoti 795 atvejai, kai buvo nustatytas antrasis grėsmės lygis ir įvykdytas vaikų atėmimas iš jų tėvų šeimų. Konkrečiai Utenos rajono savivaldybėje per tą patį laikotarpį buvo užfiksuota 11 vaikų atėmimo atvejų [3,10].

Remiantis Lietuvos vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikiamais duomenimis, įsigaliojus vaiko globos įstatymo pokyčiams nuo 2018 m. liepos 1 d. iki 2019 m. vasario 28 d., didžiausias skaičius atvejų, kai buvo gautas pranešimas dėl grėsmės vaikui ir vertintas grėsmės vaikui lygis, pastebimas spalio mėnesį (2839). Tačiau, aptariant tuos pačius spalio mėnesio duomenis, pastebėtina, kad net 1378 atvejais grėsmės vaikui lygis buvo vertintas, bet grėsmė nenustatyta. Iš minėtų 2839 atvejų, fiksuotų spalio mėnesį, pirmasis grėsmės lygis (vaiko teisių pažeidimai) nustatytas 1262 atvejais. Antrasis grėsmės vaikui lygis, kai vaikas buvo paimtas iš jo atstovų pagal įstatymą (nustatytas realus pavojus vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei) patvirtintas 199 atvejais. Šie duomenys leidžia teigti, kad įstatymo pakeitimai ypač suaktyvina visuomenės dėmesį galimiems vaiko teisės pažeidimams, tačiau, remiantis tokiais dideliu kiekiu atvejų, kai grėsmė visgi nenustatyta, galima įžvelgti įstatymo veiksmingumo spragas [8,11].

Vaiko teisė gyventi drauge su biologiniais tėvais, būti auklėjamam ir aprūpintam tėvų šeimoje išplaukia iš kiekvieno žmogaus prigimties. Tačiau nėra ir negali būti prievartos priemonių bei mechanizmo, kuris padėtų užtikrinti šių vaiko teisių įgyvendinimą. Dėl šios priežasties tais atvejais, kai tėvai negali ar nenori užtikrinti minėtų vaiko teisių, prievolės imasi valstybė. Pirmiausia valstybė, remdamasi teisinio reguliavimo priemonėmis, užtikrina globos steigimą kie-

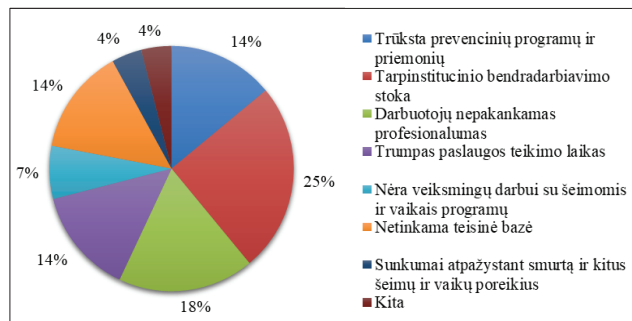
kvienam vaikui, kuris yra likęs be tėvų globos. Tačiau labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad valstybė, prisiimdama vaiko globą ir aktyviai siekdama sukurti tinkamas sąlygas globos įstaigose, nepažeistų svarbiausio vaiko globos organizavimo principo – vaiko interesų pirmumo [6,9].

Tyrimo tikslas – atskleisti pagalbos, specialistų teikiamos vaikui po jo atskyrimo nuo biologinės šeimos, pobūdį.

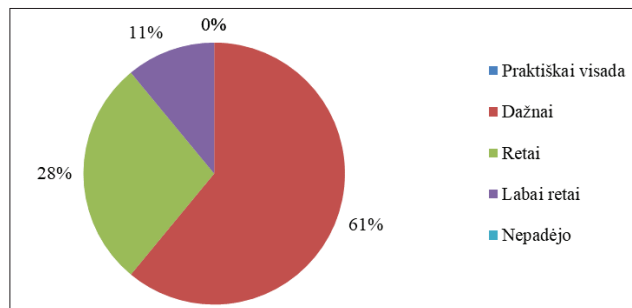
Tyrimo objektas ir metodika

Tyrimo objektas. Pagalbos vaikui ypatumai po jo atskyrimo nuo biologinės šeimos.

Tyrimas vyko 2019 m. vasario–gegužės mėn., respondentai atrinkti, taikant tikslią atranką, buvo apklausti socialiniai darbuotojai ir socialinio darbo specialistai, generalinė imtis – 30, imties tūris – 28, taikytas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa, tyrimo instrumentą sudarė 30 klausimų. Iš viso išdalinta 30 anketų, iš jų 28 grąžintos užpildytos. Dalis anketų (18) buvo išdalinta *X* socialinių paslaugų centre, kita dalis (12) anketų – *X* šeimos ir vaiko gerovės centre, likusios (3) – *X* vaikų ir jaunimo užimtumo centre. Sprendžiant tyrimo etikos klausimus, gauti leidimai atlikti tyrimą, prieš tai supažindinus tirtų institucijų administratorius su tyrimo

1 pav. Respondentų atsakymų apie jų išvelgiamas svarbiausias problemas, kylančias teikiant pagalbą šeimoms po vaiko atskyrimo, pasiskirstymas

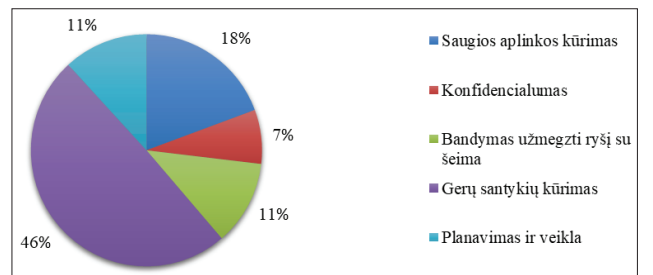
2 pav. Respondentų atsakymų, kaip dažnai veiksminga jų teikiama socialinė pagalba šeimoms, sprendžiant po vaiko atskyrimo kylančias problemas, pasiskirstymas

procedūra bei instrumentu. Gauti duomenys apdoroti, naudojantis Microsoft Office Excel kompiuterine programa, rezultatai pateikiami procentine išraiška sektorinėse diagramose.

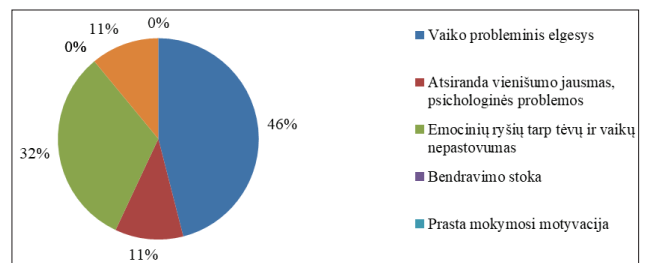
Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Kaip parodė gauti rezultatai, tyrime dalyvavusieji yra vyresnio amžiaus socialiniai darbuotojai ir socialinio darbo specialistai: 54 proc. iš jų yra 45–50 m., 21 proc. – 35–40 m., 14 proc. – 50 m. ir vyresni, 11 proc. – 30–35 m. amžiaus. Iš viso 57 proc. respondentų turi aukštąjį universitetinį, 39 proc. – aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, o 4 proc. apklaustų darbuotojų dar tik studijuoja socialinį darbą. Pagal darbo stažą respondentai pasiskirstė taip: 64 proc. iš jų darbo stažas – 10–15 m., 11 proc. – 3–5 m., 11 proc. – 6–10 m., taip pat 11 proc. nurodė, kad jų socialinio darbo stažas yra daugiau nei 15 metų, ir tik 3 proc. respondentų turi 1–2 m. darbo stažą.

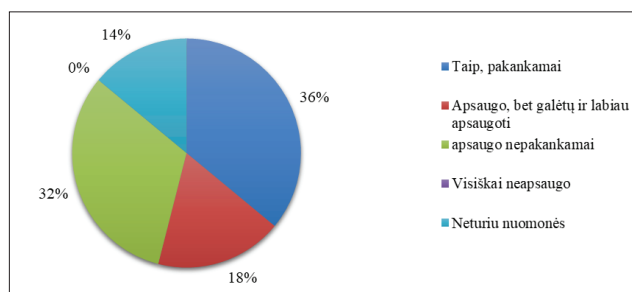
Tyrimo metu, paklausus respondentų, kokias problemas jie išvelgia, teikdami pagalbą šeimoms po vaiko atskyrimo (1 pav.), paaiškėjo, kad svarbiausia problema – tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka (25 proc.) bei nepakankamas darbuotojų profesionalumas (18 proc.). Tarpinstitucinis bendradarbiavimas nepakankamas, nes institucijos tarpusavyje nederina politinių sprendimų, dubliuoja vienos kitų veiklas, netęsia pradėtų darbų ir pan. Vienas iš tinkamiausių metodų šiai problemai spręsti yra tarpinstitucinio bendradarbiavimo

3 pav. Respondentų atsakymų apie svarbiausius iššūkius, kylančius dirbant su šeima, iš kurios buvo paimti vaikas (-ai), pasiskirstymas

4 pav. Respondentų atsakymų apie dažniausiai vaikui (-ams), atskirtam (-iems) nuo biologinių tėvų kylančiomis problemomis, pasiskirstymas

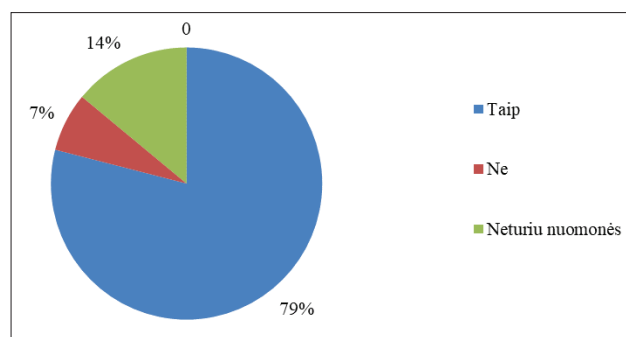
5 pav. Respondentų atsakymų, kiek pakankama vaikų iš šeimų, patiriančių socialinę riziką, apsauga pagal Lietuvoje galiojančius įstatymus, pasiskirstymas

stiprinimas, dėl kurio turi keistis darbo su šeima turinys bei formos, grindžiamos naujais tarpusavio santykiais. Ižvelgiant darbuotojų profesionalumo stoką, pastebėtina, kad sparti reformų kaita vaiko teisių apsaugos srityje ir dideli darbo krūviai gali daryti įtakos specialistų pasirengimui, profesionaliai sprendžiant problemas, kylančias dėl vaiko atskyrimo nuo šeimos.

Duomenys, gauti atlikus tyrimą, parodė, kad, nors ir kyla problemų, sprendžiant iššūkius, susijusius su vaiko atskyrimu nuo biologinės šeimos, tačiau, kaip teigia didžioji dalis (61 proc.) respondentų, jiems teikiant socialinę pagalbą, dažnai išsprendžiamos šeimos problemos, atsirandančios po vaiko atskyrimo (2 pav.).

Paklausus respondentų, kas svarbiausia, dirbant su šeima, iš kurios buvo paimtas vaikas (-ai), paaiškėjo, kad ypač reikšmingas yra gerų tarpusavio santykių kūrimas (46 proc.) ir saugios aplinkos užtikrinimas (18 proc.) (3 pav.). Emocinė parama (užuojauta, išsikalbėjimas, supratimas, išklausymas) ypač reikalinga, kaip viena iš pagalbos rūšių socialinę riziką patiriančiai šeimai, iš kurios paimti vaikai. Riziką patiriančių šeimų gyvenimo problemišumą iš dalies didina nepagrįstas nusiteikimas prieš jas.

Atliekant tyrimą, išsiaiškinta, su kokiais iššūkiais dažniausiai susiduria vaikas (-ai), atskirtas (-i) nuo biologinių tėvų: aktualiausias – problemiškas vaikų elgesys (46 proc.), taip pat svarbi problema yra emocinių ryšių tarp vaikų ir tėvų nepastovumas (32 proc.) bei vienišumo jausmas ir psichologinės problemos (11 proc.) (4 pav.). Vaikas, atskirtas nuo biologinių tėvų, patiria traumą, dėl kurios jis jaučiasi bejėgis. Svarbu analizuoti nuo biologinės šeimos atskiriamo vaiko socialinių santykių su jo tėvais ar kitais artimais giminaičiais kokybę, pastovumą, tvirtumą. Vaiko socialiniai ryšiai – tai jo santykiai su pirminiu socialiniu tinklu. Atskirto nuo šeimos vaiko bendravimas su biologiniais tėvais – sudėtingas klausimas darbuotojams, kurie tiesiogiai dirba su šiais vaikais, siekdami užtikrinti jiems saugią aplinką bei palankų emocinį ir psichologinį mikroklimatą.

6 pav. Respondentų atsakymų, ar pasiteisino nuo 2018 m. liepos 1 d. įsigalioję Vaiko teisių apsaugos įstatymo pakeitimai, pasiskirstymas

Dalies respondentų teigimu (36 proc.), galiojantys įstatymai pakankamai apsaugo šeimų, kurios patiria socialinę riziką, vaikus, trečdalis apklaustųjų manymu (32 proc.) – teisinė apsauga nepakankama (5 pav.).

Pasak didžiosios dalies respondentų (79 proc.), 2018 m. liepos 1 d. atlikti Vaiko teisių apsaugos įstatymo pakeitimai pasiteisino – efektyviau ginamos vaikų teisės, nepaneigiant kiekvieno vaiko prigimtinės teisės augti biologinėje šeimoje. Vaiko paėmimas iš tėvų įmanomas tik tuomet, jeigu, nustatius vaiko apsaugos poreikį ir pritaikius laikinąją priežiūrą bei suteikus pagalbą, situacija nesikeičia arba blogėja, o tėvai nenori keisti savo elgesio. Taip pat po įstatymo pakeitimų suteikiama veiksmingesnė ir operatyvesnė pagalba šeimoms, įvairios tarnybos gali susitelkti, reaguodamos į konkrečius atvejus bei sprendamos konfliktines situacijas.

Išvados

1. Atlikus pokyčių vaiko globos (rūpybos) sistemoje apžvalgą, galima teigti, kad pagrindinis pokyčių vaiko globos sistemoje tikslas – užtikrinti vaiko teisę ramiai augti saugioje aplinkoje, megzti tvirtus ryšius naujojoje šeimoje. Nuo 2018 m. liepos 1 d. teismo leidimu vaikui skirtas globėjas ar nustatytas tėvų valdžios apribojimas leidžia užtikrinti saugesnes sąlygas vaikui augti, kol bus išspręstos problemos globos institucijoje ar šeimoje. Sukurta vaiko teisių apsaugos sistema užtikrina bei gina vaiko teises ir teisėtus interesus, tinkamu laiku reaguoja į pažeidimus ir operatyviai priima sprendimus.

2. Ištyrus pagalbos ypatumus po vaiko atskyrimo nuo biologinės šeimos, paaiškėjo, kad darbe su šeima, iš kurios buvo paimtas (-i) vaikas (-ai), svarbiausia – gerų santykių kūrimas tarp vaiko ir biologinių tėvų. Dėl didelio darbo krūvio specialistams nebelieka laiko tinkamai atlikti darbą, o kartais pritrūksta ir motyvacijos. Kai teikiama pagalba šeimoms po vaiko atskyrimo, labai svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir profesinis pasirengimas.

3. Remiantis tyrimo rezultatais, galima pateikti tokias praktines rekomendacijas: siekti, kad specialistų, teikiančių socialinės priežiūros paslaugas šeimoms, patiriančioms riziką, laikas, skiriamas pildyti dokumentus, užimtų kuo mažiau viso darbo laiko; vienai pareigybei priskirti ne daugiau nei 10 šeimų, patiriančių socialinę riziką.

Literatūra

1. Ankstyvosios intervencijos modelis ir jo įgyvendinimo Lietuvos savivaldybėse schemas (dokumentų paketas).
2. Bučiūnas G., Velička V. Keitimasis informacija ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, 2017;18:165-183.
3. Buzaitytė-Kašalynienė J., Liaudginaitė-Zamalienė E. Vaikų dienos centrų tarpdalykinio bendradarbiavimo patirtis. Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika, 2012;6:7-22. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2012.0.1862>
4. Dėl vaikų, likusių be tėvų globos, apsaugos (Rekomendacijos). Parengta pagal Jungtinių Tautų gairių projektą ir Tarptautinės Socialinės Tarnybos informacinius biuletenius. Prieiga internetu: <http://vaikoteises.lt/media/file/ISS%20gaires.pdf> (žiūrėta: 2019-09-04).
5. Dikovičiūtė D. Socialinio darbuotojo pagalbos ypatumai po vaiko atskyrimo nuo biologinės šeimos (baigiamasis darbas). Utena: Utenos kolegija, 2019.
6. Kauneckienė D. Vaikų, kuriems skirta laikinoji globa, bendravimo su biologiniais tėvais plėtojimas (magistro darbas). Šiauliai: ŠU, 2014.
7. Koriznaitė J. Visuomenės požiūris į vaiko grąžinimą socialinės rizikos šeimai (magistro darbas). Šiauliai: ŠU, 2012.
8. Vaičeliene R. Socialinių darbuotojų bendradarbiavimas, teikiant socialines paslaugas smurtą šeimoje patyrusiems vaikams (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: LEU, 2018
9. Vitkauskas K. Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje. Viešoji politika ir administravimas, 2010;31:136-146.
10. VTA ataskaitų skiltis. SPIS (duomenų vitrinų modelis). Prieiga internetu: <http://vitrinos.spis.lt:8080/vtas.html> (žiūrėta: 2020-01-16).
11. Statistika. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Prieiga internetu: <http://www.vaikoteises.lt/veikla/statistika/> (žiūrėta: 2020-01-22).
12. Visa informacija apie globą, įvaikinimą ir paslaugas – vienoje vietoje. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga internetu: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/visa-informacija-apie-globa-ivaikinima-ir-paslaugas-vienoje-vietoje> (žiūrėta: 2020-02-04).

CHARACTERISTICS OF ASSISTANCE FOR THE CHILD AFTER HIS/HER SEPARATION FROM BIOLOGICAL FAMILY

Ž. Kuprėnaitė, J. Lubienė, D. Dikovičiūtė

Keywords: child, child welfare, biological family, child rights protection system, social worker, case manager

Summary

Recently, the issues of child welfare in Lithuania have been actively discussed and analyzed by the professionals working in the system of children's rights protection. Their aim is to create a system protecting the rights of the child; this system should safeguard and protect the rights and legitimate interests of the children, it should be revised in due time and resolutions should be taken promptly.

Parents are not always able to ensure that their children have the proper conditions to grow up. The child may be taken away from his/her parents for the following reasons: if the child grows up in an unsafe environment in which his or her health and life may be endangered; if parents cannot take care of their child due to an illness. In 2019, there were approximately 400 employees in the care centers: psychologists, care coordinators, certified specialists who provide training for adoptive parents. According to the data gathered in Lithuania (December 2019), there are 7400 children who have lost parental care, among them about 1400 children who are in temporary custody and 6000 children who are in permanent custody. In total, 4800 children are in foster care, 360 of them live in families, 1900 children live in residential institutions (approximately 500 of them are in community foster care homes) and about 250 children are supervised by custodians on duty.

Based on the results of the study, the following practical recommendations can be made: minimizing the paperwork done by specialists who provide social care for families at risk; assigning to one social worker no more than 10 families at social risk.

Correspondence to: jolitalub@gmail.com

Gauta 2020-02-25